

Шифр “Фінансова стабільність”

НАУКОВА РОБОТА

на тему:

**“ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ
ПІД ВПЛИВОМ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ”**

ЗМІСТ

	ст.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	6
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	10
РОЗДІЛ 3. ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	17
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах розвитку глобалізаційних процесів та інтеграції національної економіки у світовий фінансовий простір все більшого значення набуває проблема забезпечення фінансової безпеки України. Вона зачіпає та зв'язує воєдино усі галузі національної економіки, суб'єкти господарювання, суспільство, політику, економіку, фінанси тощо. Одним з найважливіших чинників національної безпеки держави, у тому числі її стабільності, цілісності та сталого розвитку, є забезпечення фінансової безпеки. На сучасному етапі економічного розвитку України одним із першочергових завдань державної політики є гарантування фінансової безпеки держави, що і обумовлює актуальність даної теми. Адже, забезпечення фінансової безпеки спрямоване на подолання економічної кризи та підвищення добробуту населення, і як наслідок досягнення економічного розвитку держави.

Різноманітні аспекти забезпечення фінансової безпеки висвітлені в наукових працях багатьох вчених, серед яких: Бой Н. [1], Васильєва Т. [2], Васильчишин О. Б. [3], Де Гуде М. [4], Іванова О. Б. [5], Калантай А. М. [6], Нечипорук Л. В. [7], Радіонов Ю. Д. [8], Рєзнік О. [9], Смоквіна Г. А. [10], Тарангул Л. Л. [11]. Проте, не зважаючи на значну кількість публікацій, фундаментального обґрунтування фінансової безпеки так і не було зроблено, у тому числі не повністю досліджено сукупність показників, що характеризують її стан. З огляду на сучасний фінансовий стан України окреслена в дослідженні тематика набуває все більшої актуальності та потребує нових пропозицій для ефективного подолання наростаючої економічної кризи.

Мета та завдання для дослідження. Метою роботи є проведення аналізу фінансової, грошово-кредитної та банківської системи України, а також розробка практично значимих пропозицій щодо забезпечення фінансової безпеки України.

Поставлена мета обумовила необхідність вирішення завдань:

- дослідити теоретико-методичні аспекти фінансової безпеки України;
- визначити класифікацію загроз фінансової безпеки України;

- проаналізувати зовнішній борг України, у тому числі банківського сектору;
- дослідити динаміку облікової ставки Національного банку України, індексу споживчих цін, базового індексу споживчих цін та частки довгострокових кредитів наданих резидентам у кредитному портфелі банків України;
- опрацювати динаміку кількості банків та процентних ставок в Україні;
- розрахувати показники грошової маси та стану грошового ринку України;
- дослідити динаміку валового внутрішнього продукту, грошової маси, річних темпів приросту індексу споживчих цін та курсу гривні щодо долара США;
- проаналізувати стан експортно-імпортних операцій України та міжнародних резервів Національного банку України;
- дослідити процес доларизації економіки України;
- визначити напрями забезпечення фінансової безпеки України.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження виступає проблема забезпечення фінансової безпеки України. Предметом дослідження виступають теоретичні та практичні аспекти процесу функціонування фінансової, грошово-кредитної та банківської системи України для забезпечення фінансової безпеки.

У роботі використані наступні методи дослідження: системний аналіз (визначення класифікації загроз фінансової безпеки України), статистичний (аналіз зовнішнього боргу, облікової ставки, індексу споживчих цін, кількості банків, частки довгострокових кредитів наданих резидентам у кредитному портфелі банків, процентних ставок, валового внутрішнього продукту, грошової маси, курсу гривні, експортно-імпортних операцій, міжнародних резервів та доларизації), економіко-математичний (розрахунок показників грошової маси та стану грошового ринку України), аналіз і синтез (визначення напрямів забезпечення фінансової безпеки України).

Інформаційною базою дослідження, яка послужила для написання наукової роботи, є праці вітчизняних і зарубіжних вчених, як аналітичний матеріал використано дані Національного банку України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в даній науковій роботі був проведений аналіз грошового ринку України та банківської

системи України. Також було запропоновано практично значимі пропозиції щодо забезпечення фінансової безпеки України.

Практичне значення одержаних результатів. Проаналізовано динаміку зовнішнього боргу України, у тому числі банківського сектору. Визначено, що розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником кризи державних фінансів. Проаналізовано динаміку облікової ставки Національного банку України, індексу споживчих цін, базового індексу споживчих цін та частки довгострокових кредитів наданих резидентам у кредитному портфелі банків України. Досліджено динаміку кількості банків в Україні. Так, не зважаючи на зменшення кількості банків з іноземним капіталом їх частка за останні роки значно збільшилася, що перешкоджає ефективному розвитку банківської системи України. Істотна недооцінка вітчизняної валюти та масштабні девальвації минулих років створили несприятливі умови для українських експортерів. Це забезпечило зведення зовнішньоторговельного балансу з дефіцитом, вплив іноземної валюти й відповідно зменшення золотовалютних резервів. Відповідно визначено напрями забезпечення фінансової безпеки України на стратегічному і тактичному рівнях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Важливе місце в забезпеченні національної безпеки будь-якої держави посідає фінансова безпека. Фінансова безпека є одним з чинників ефективного розвитку та конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні. Забезпечення фінансової безпеки України є кінцевим результатом подолання наявної економічної кризи.

На сьогодні відсутнє єдине усталене визначення поняття “фінансова безпека”. Наявні формулювання відображають лише окремі аспекти фінансової безпеки і не можуть претендувати на її однозначне та виключне трактування. З позицій різностороннього підходу фінансова безпека – це захищеність фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; певний рівень незалежності, стабільності та стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, що складають загрозу фінансовій безпеці; здатність фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання [12, с. 523 – 524].

Стійкість фінансової системи визначається рівнем дефіциту бюджету, стабільністю цін, стійкістю національної валюти, захищеністю інтересів банківських вкладників, розвитком фондового ринку, розміром міжнародних резервів, розвитком грошово-кредитного ринку, станом зовнішнього боргу, величиною сальдо експортно-імпортних операцій, інвестиційним кліматом, розвитком ринку капіталів тощо.

Забезпечення фінансової безпеки на всіх рівнях управління є важливим завданням для багатьох держав в тому числі й України. Неможливо вирішити економічні проблеми що стоять перед державою, регіоном та підприємством не забезпечивши їм фінансову безпеку. Це завдання стає особливо пріоритетним в умовах нестабільності та фінансової кризи [10, с. 30].

На основі проведеного дослідження автором розроблено класифікацію потенційних загроз фінансової безпеки України (рис. 1.1).

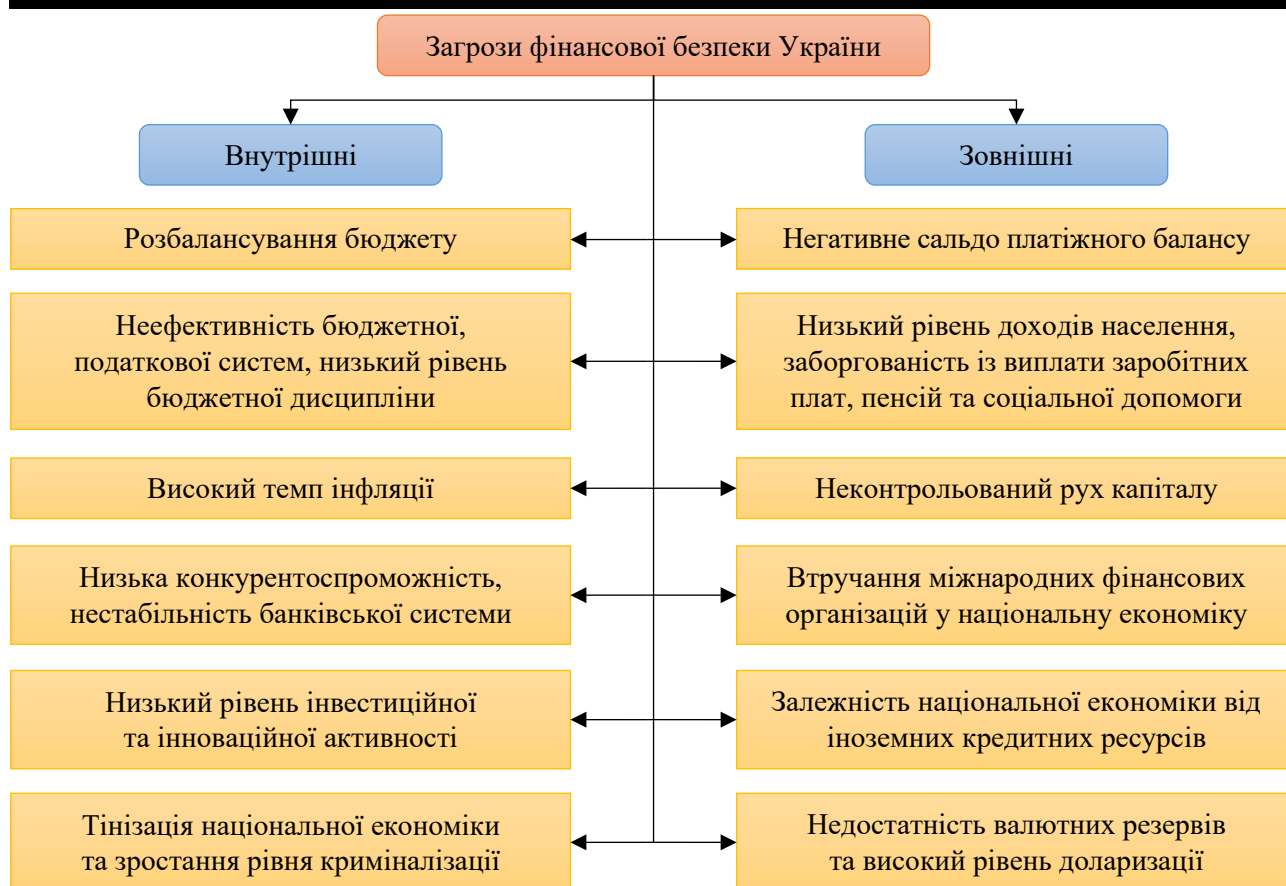

Рис. 1.1. Класифікація загроз фінансової безпеки України

Джерело: авторська розробка

Ефективність банківської системи залежить стану грошово-кредитного ринку. Відносини, які виникають на грошово-кредитному ринку мають велике значення для кожної країни, оскільки шляхом регулювання пропозиції грошей відбувається забезпечення ефективного функціонування економіки. В Україні сьогодні залишається багато проблем, які стосуються проведення розвитку і становлення грошово-кредитного ринку, а саме дослідження теоретичних аспектів та загальних характеристик грошово-кредитного ринку в період кризи [13, с. 1].

Участь України у загальносвітових процесах фінансової глобалізації та інтернаціоналізації банківської діяльності неминуче пов'язана з питанням доступу іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи. Прихід іноземного капіталу в банківські системи пов'язаний з процесами приватизації та залученням іноземних інвестицій з метою стабілізації економіки в умовах фінансових криз [14, с. 90].

Отже, для попередження загроз та вчасного реагування на нові виклики необхідна комплексна система оцінки стану грошово-кредитного ринку (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Методичні засади оцінки стану грошово-кредитного ринку

Показник	Методика розрахунку	Умовні позначення
Грошовий агрегат M_1	$M_1 = M_0 + ДЗ$	M_0 – гроші поза банками
		ДЗ – депозити до запитання
Грошовий агрегат M_2	$M_2 = M_1 + СД$	M_1 – готівка та депозити в банках
		СД – строкові депозити
Грошовий агрегат M_3	$M_3 = M_2 + ТО$	M_2 – готівка, строкові та вклади до запитання
		ТО – кошти клієнтів за трастами банків
Грошова маса	$ГрМ = M_3 = M_0 + ПР + СД + ТО$	M_3 – грошова маса
		M_0 – готівка поза банками
		ПР – кошти на поточних рахунках
		СД – строкові депозити
		ТО – кошти клієнтів за трастами банків
	$ГрМ = \frac{Ц \times O}{Ш}$	Ц – середній рівень цін
		O – обсяги виробництва товарів і послуг
	$ГрМ = \frac{СЦ - ВП_{п} - КР_{т} + П_{л}}{Ш}$	Ш – швидкість обертання грошей
		СЦ – сума цін товарів та послуг
		ВП _п – взаємопогашенні платежі
КР _т – сума цін товарів, проданих у кредит		
П _л – платежі, строк яких настав		
Ш – швидкість обертання грошей		
Грошова база	$ГрБ = M_0 + ОР^{КБ}$	M_0 – гроші поза банками
		ОР ^{КБ} – обов'язкові резерви комбанків
Рівень доларизації	$Р_{д} = \frac{M_3 - M_{3н}}{M_3} \times 100\% = \frac{ВЗ}{M_3} \times 100\%$	M_3 – грошова маса
		$M_{3н}$ – M_3 без валютних заощаджень
		ВЗ – валютні заощадження
Швидкість обігу грошей	$Ш = \frac{ВВП_{н}}{M_3}$	ВВП _н – номінальний ВВП
		M_3 – грошова маса
Рівень монетизації	$Р^М = \frac{M_3}{ВВП_{н}} \times 100\%$	M_3 – грошова маса
		ВВП _н – номінальний ВВП
Кредитні ресурси комбанків	$КРКБ = ВлК + БЗ + ДП + З_{ю} + КР^{НБУ} + ГрЕ - ОР^{КБ}$	ВлК – власні кошти банків за виключенням коштів і мобілізації
		БЗ – залучені банками через продаж своїх боргових зобов'язань
		ДП – кошти підприємств, організацій та населення, залучених на депозити
		$Z_{ю}$ – залишки на розрахункових та інших рахунках юридичних осіб
		КР ^{НБУ} – обсяги кредитування НБУ комерційних банків
		ГрЕ – кошти грошово-кредитної емісії
		ОР ^{КБ} – обов'язкові резерви комбанків

Джерело: узагальнено автором за даними [15]

Критерієм фінансової безпеки виступає стабільний і збалансований розвиток грошово-кредитної, банківської, бюджетної, податкової й інвестиційної систем. У механізмі забезпечення фінансової безпеки держави головною вимогою

є наявність індикативного аналізу як методу економічних досліджень, суть якого – виявити позитивні тенденції зміни показників економічної безпеки, їх інтегрованості в забезпеченні соціально-економічної стабільності держави і його національно-державних інтересів [16, с. 78].

Стан і перспективи розвитку економіки України на сучасному етапі вимагають детального аналізу, що пов'язано з необхідністю оцінки стійкості розвитку в контексті забезпечення фінансової безпеки держави. Для проведення такої оцінки актуальним є аналіз макроекономічних показників у розрізі методики розрахунку сили впливу показників фінансової безпеки країни на її економічне зростання. Будучи одночасно і причиною, і наслідком, показник економічного зростання має тісний взаємозв'язок з багатьма ключовими параметрами розвитку країни [17, с. 218].

Основу фінансової безпеки держави становить стабільний розвиток фінансової системи та економічне зростання країни. При цьому основним завданням системи фінансової безпеки є забезпечення захищеності фінансових інтересів усіх суб'єктів господарювання [18, с. 47].

Таким чином, на сьогодні забезпечення фінансової безпеки є особливо важливим для України, оскільки поганий стан державних фінансів може призвести до серйозних економічних втрат, нестабільності національної валюти, а як наслідок – зменшення доходів населення та підприємств. Ці та інші негативні наслідки притаманні сучасному етапу інтеграції України до світової економічної та фінансової системи. Для повноцінного функціонування у глобальному світі Україна має забезпечити насамперед власну фінансову безпеку.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

До основних національних інтересів України у фінансовій сфері на сучасному етапі слід віднести: забезпечення фінансової стабілізації, подолання кризи платежів; зниження витрат та бюджетного дефіциту; здійснення реформи податкової системи, посилення її стимулюючого впливу на розвиток виробництва; легалізація тіньової економіки та рішуча боротьба з корупцією; ліквідація заборгованості з соціальних виплат; зміцнення національної грошової одиниці та забезпечення її конвертованості; зниження інфляції та доведення її до 5 % на рік.

Важливим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів є Державний бюджет України. Саме розбалансованість державного бюджету є головним дестабілізуючим чинником кризи державних фінансів. Так, дефіцит державного бюджету в 2017 р. становив 47,85 млрд грн (1,6 % до ВВП), у 2018 р. – 59,25 млрд грн (1,7 % до ВВП), в 2019 р. – 78,05 млрд грн (2 % до ВВП).

Зовнішній борг банківського сектору станом на 2019 р. становив 9,9 % від всього валового зовнішнього боргу України (рис. 2.1).

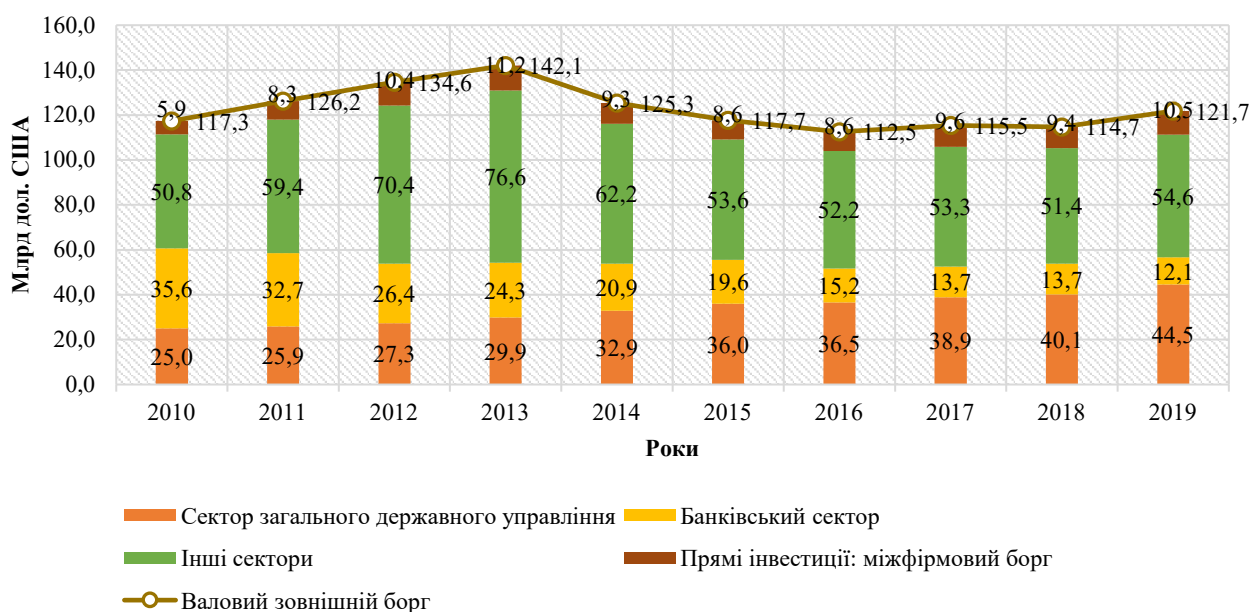

Рис. 2.1. Динаміка зовнішнього боргу України, 2010 – 2019 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Основним чинником нарощування зовнішніх боргових зобов'язань в минулі роки стали деформації грошово-кредитного ринку, пов'язані з вищою вартістю капіталу на внутрішньому ринку, волатильністю його кон'юнктури, обмеженістю ресурсів довгострокового характеру, які, у свою чергу, відображають низький ступінь довіри до банківської системи та неповну трансформацію національних заощаджень у внутрішні інвестиції. В умовах національної економіки залучення зовнішнього фінансування справляє незначний вплив на динаміку головного індикатора інвестиційних процесів – інвестицій в основний капітал. Такий результат свідчить про необхідність усунути деформації на грошово-кредитному ринку з метою забезпечення інвестиційно-стимулюючого ефекту [19, с. 33].

За останні сім років обсяг боргу банківського сектору зменшився у 4,6 рази та у 2019 р. досяг 4,8 млрд дол. США (3,9 % від валового зовнішнього боргу), проти 22,6 млрд дол. США (15,9 %) в 2013 р. (рис. 2.2).

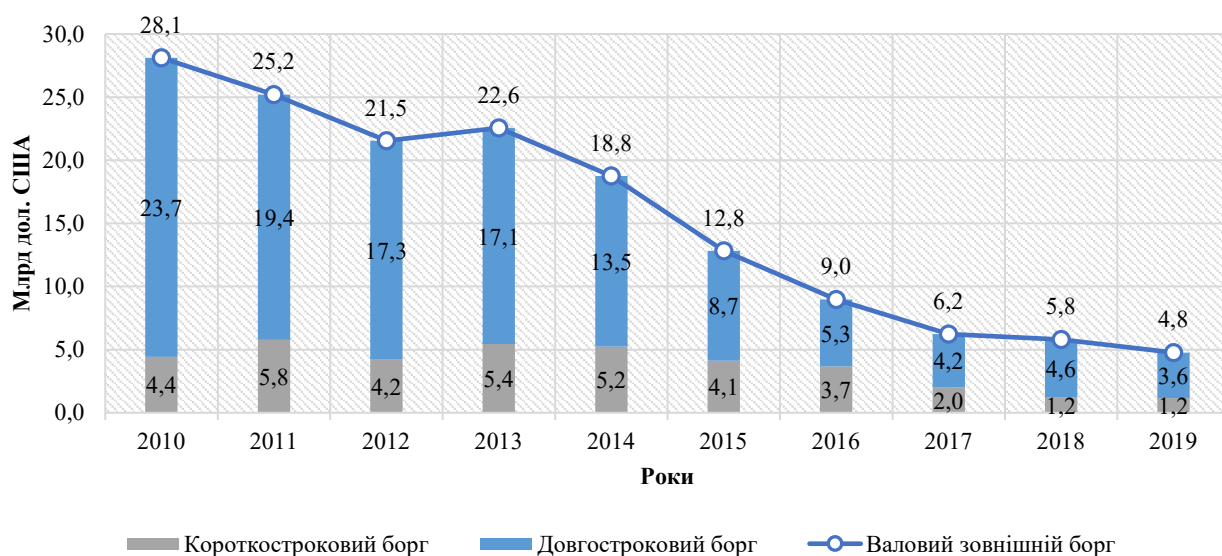

Рис. 2.2. Динаміка зовнішнього боргу банківського сектору України, 2010 – 2019 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Одним із першочергових заходів у частині забезпечення належного рівня фінансової безпеки України повинна бути розробка стратегії монетарної політики та стратегії розвитку банківської системи, які би визначили основні цілі

Національного банку України та цілі розвитку банківської системи, а також заходи, механізми та інструменти управління банківською справою. Основними цілями стратегії монетарної політики повинні бути такі: досягнення курсової та цінової стабільності шляхом застосування інструментів грошово-кредитної політики і валютної політики; відмова від фінансування державного бюджету шляхом викупу облігацій внутрішньої державної позики; єдиний підхід до політики рефінансування комерційних банків; обмеження використання іноземної валюти в кредитних операціях банків та готівкових операціях суб'єктів бізнесу і населення; обмеження готівкового обігу в державі. Щодо цілей стратегії розвитку банківської системи, то варто виділити такі: створення і розвиток спеціалізованих банків розвитку; встановлення квоти присутності іноземного капіталу в банківській системі, зокрема банківського капіталу країни-агресора, підтримка системно важливих банків, розвиток кредитування реального сектору економіки [3, с. 223].

Останні три роки спостерігається стійка тенденція до зменшення довгострокового кредитування. Його зменшенню сприяє стабільно висока облікова ставка Національного банку України, рівень інфляції та зменшення ресурсної бази банків, адже чим вищими є темпи інфляції в державі, тим меншою є частка кредитів у кредитному портфелі банків (рис. 2.3).

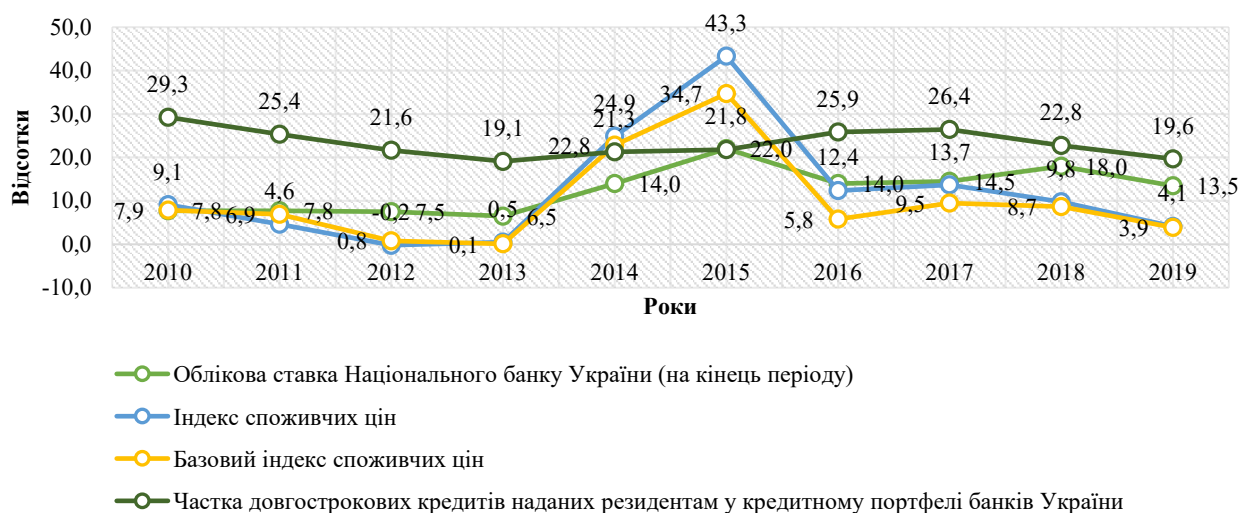

Рис. 2.3. Динаміка облікової ставки Національного банку України, індексу споживчих цін, базового індексу споживчих цін та частки довгострокових кредитів наданих резидентам у кредитному портфелі банків України, 2010 – 2019 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Масштабні фінансові впливання в національну економіку – головний метод подолання кризи в багатьох розвинених державах. Один з варіантів це план збільшення державного фінансування за рахунок грошової емісії. Але емісія грошей повинна бути направлена у вітчизняне виробництво товарів та послуг, зокрема: електроенергетичну, хімічну та нафтохімічну галузі, паливну промисловість, машинобудування (авіаційна та автомобільна промисловості, залізничне, сільськогосподарське машинобудування і суднобудування), металургію, легку та харчову галузі.

Крім того, в Україні існує значний розрив між процентними ставками за новими кредитами та депозитами, номінованими як у національній, так і в іноземній валюті. У розвинених державах перевищення кредитної ставки над депозитною, як правило, коливається у межах 2 – 3 %, тоді як в Україні у 2019 р. у межах 5,5 % (рис. 2.4).

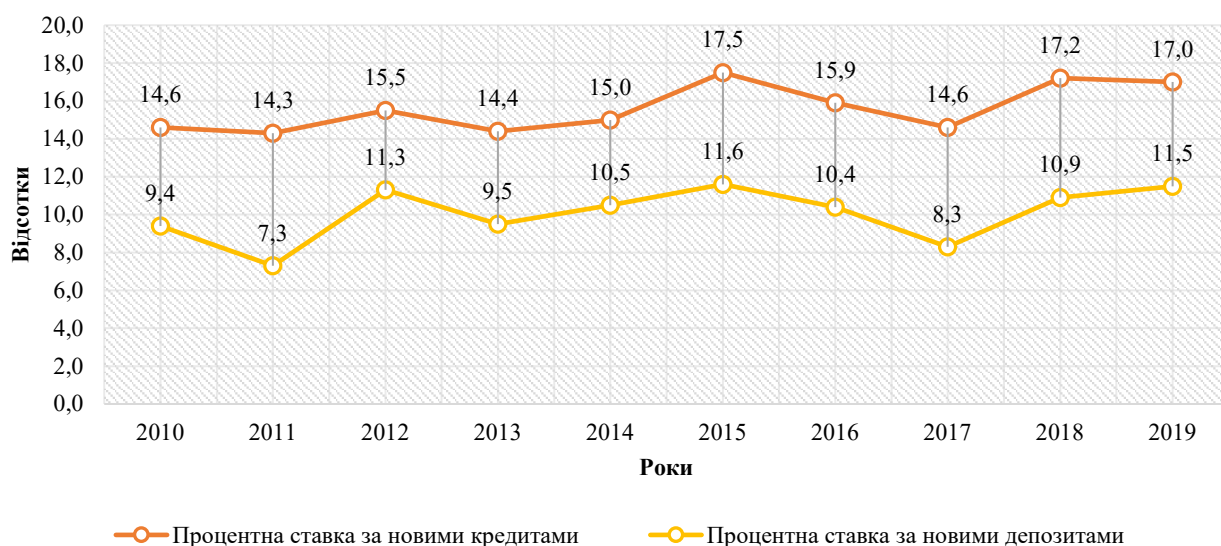

Рис. 2.4. Динаміка процентних ставок, 2010 – 2019 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Отже, кредитні послуги залишаються все ще дорогими, для клієнтів, а депозитні пропозиції – недостатньо вигідними. Нестабільність багатьох банків в Україні вимагає розробки заходів щодо державного захисту банків та їх клієнтів від підвищеного ризику. Однак треба враховувати весь комплекс проблем, пов'язаних з розвитком національної економіки.

Економічна криза в Україні відобразилася на планах багатьох іноземних банків здійснити фінансове поглинання в Україні. Так, не зважаючи на зменшення

кількості банків з іноземним капіталом їх частка за останні роки значно збільшилася, що перешкоджає ефективному розвитку банківської системи України (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Динаміка кількості банків в Україні, 2010 – 2019 рр., од.

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Станом на 2019 р. у банківському секторі України кількість банків, які мають банківську ліцензію становила 75. З них 36 банків з іноземним капіталом, у тому числі 24 банки зі 100 % участю іноземного капіталу.

Банківська система є результатом дії як об'єктивного, так і суб'єктивного чинників впливу на формування, реалізацію та розвиток фінансової безпеки держави. Негативний вплив на банківську діяльність мають низькі доходи населення, а незадовільний фінансовий стан позичальників потребує створення в банківських установах значних резервів, що в умовах відсутності стабільних джерел надходження ресурсів ускладнює формування ресурсної бази та кількості комерційних банків. Динаміка кількості банків показує, що зростання ресурсного потенціалу банків знаходиться у прямій залежності від рівня довіри суспільства до банківських установ. Практикою підтверджено, що фінансова політика, як і загальнодержавна економічна політика загалом, залежить від сформованого правового поля та органів влади й управління в процесі реалізації функцій держави і забезпечення фінансової безпеки держави [20, с. 130].

Ринок грошей в Україні – сукупність відносин між банківською системою, що створює всезагальні платіжні засоби – гроші, і “публікою”, що пред’являє попит на них. До “публіки” належать всі економічні суб’єкти, крім банків.

Автором розраховано динаміку показників грошової маси (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка показників грошової маси, 1996 – 2019 рр., млн грн

Роки	M ₀	M ₁ = M ₀ + депозити до запитання	M ₂ = M ₁ + строкові депозити	Темпи зростання до базового року, %			Темпи зростання до початку року, %		
				M ₀	M ₁ = M ₀ + депозити до запитання	M ₂ = M ₁ + строкові депозити	M ₀	M ₁ = M ₀ + депозити до запитання	M ₂ = M ₁ + строкові депозити
1996	4041	6315	9023	×	×	×	×	×	×
1997	6132	9050	12448	51,74	43,31	37,96	51,74	43,31	37,96
1998	7158	10331	15432	77,13	63,59	71,03	16,73	14,15	23,97
1999	9583	14094	21714	137,14	123,18	140,65	33,88	36,42	40,71
2000	12799	20762	31544	2,2 раза	2,3 раза	2,5 раза	33,56	47,31	45,27
2001	19465	29796	45186	3,8 раза	3,7 раза	4 рази	52,08	43,51	43,25
2002	26434	40281	64321	5,5 раза	5,4 раза	6,1 раза	35,80	35,19	42,35
2003	33119	53270	94603	7,2 раза	7,4 раза	9,5 раза	25,29	32,25	47,08
2004	42345	67090	125483	9,5 раза	9,6 раза	12,9 раза	27,86	25,94	32,64
2005	60231	98573	193145	13,9 раза	14,6 раза	20,4 раза	42,24	46,93	53,92
2006	74984	123286	259413	17,6 раза	18,5 раза	27,8 раза	24,49	25,07	34,31
2007	111119	181665	391273	26,5 раза	27,8 раза	42,4 раза	48,19	47,35	50,83
2008	154759	225127	512527	37,3 раза	34,6 раза	55,8 раза	39,27	23,92	30,99
2009	157029	233748	484772	37,9 раза	36 разів	52,7 раза	1,47	3,83	-5,42
2010	182990	289894	596841	44,3 раза	44,9 раза	65,1 раза	16,53	24,02	23,12
2011	192665	311047	681801	46,7 раза	48,3 раза	74,6 раза	5,29	7,30	14,23
2012	203245	323225	771126	49,3 раза	50,2 раза	84,5 раза	5,49	3,92	13,10
2013	237777	383821	906236	57,8 раза	59,8 раза	99,4 раза	16,99	18,75	17,52
2014	282947	435475	955349	69 разів	68 разів	104,9 раза	19,00	13,46	5,42
2015	282673	472217	993812	69 разів	73,8 раза	109,1 раза	-0,10	8,44	4,03
2016	314392	529928	1102391	76,8 раза	82,9 раза	121,2 раза	11,22	12,22	10,93
2017	332546	601631	1208557	81,3 раза	94,3 раза	132,9 раза	5,77	13,53	9,63
2018	363629	671285	1273772	89 разів	105,3 раза	140,2 раза	9,35	11,58	5,40
2019	384366	770043	1435221	94,1 раза	120,9 раза	158,1 раза	5,70	14,71	12,67

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Як видно з даних табл. 2.1 спостерігається тенденція до збільшення грошової маси в 2019 р., зокрема, порівняно з 2018 р. грошовий агрегат M₀ збільшився на 20737 млн грн (5,7 %), грошовий агрегат M₁ на 98758 млн грн (14,7 %), а грошовий агрегат M₂ на 161449 млн грн (12,7 %). Динаміка показників грошової маси невинно зростає з 1996 р., у тому числі, за цей час грошовий агрегат M₀ збільшився на 380325 млн грн (94,1 раза), грошовий агрегат M₁ на 763728 млн грн (120,9 раза), а грошовий агрегат M₂ на 1426198 млн грн (158,1 раза).

Автором розраховано динаміку показників стану грошового ринку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка показників стану грошового ринку, 1996 – 2019 рр., млн грн

Роки	Грошова база, млн грн	Рівень доларизації МЗ, %	Швидкість обігу грошей, рази	Рівень монетизації, %	Кредити, надані в економіку, млн грн	
1996	4882	52,60	8,71	11,49	5452	
1997	7058	36,00	7,44	13,43	7295	
1998	8625	39,04	6,53	15,31	8873	
1999	11988	43,81	5,91	16,92	11787	
2000	16780	38,48	5,27	18,96	19574	
2001	23055	32,25	4,62	21,67	28373	
2002	30808	32,03	3,61	27,71	42035	
2003	40089	31,89	2,92	34,27	67835	
2004	53763	36,40	2,84	35,18	88579	
2005	82760	34,31	2,36	42,44	143423	
2006	97214	38,07	2,16	46,20	245230	
2007	141901	32,11	1,90	52,74	426867	
2008	186671	30,63	1,92	52,05	734022	
2009	194965	31,68	1,94	51,45	723295	
2010	225692	29,13	1,81	55,39	732823	
2011	239885	30,40	1,90	52,73	801809	
2012	255283	32,12	1,82	55,04	815142	
2013	307139	27,24	1,61	62,04	910782	
2014	333194	32,16	1,66	60,29	1020667	
2015	336000	32,17	2,00	49,99	981627	
2016	381575	32,87	2,16	46,23	998682	
2017	399057	31,90	2,47	40,51	1016657	
2018	435798	29,25	2,79	35,88	1073131	
2019	477491	28,70	2,76	36,19	971871	
Відхилення (+;-) 2019 від	1996	472609	23,90	5,95	24,70	966419
	2018	41693	0,55	0,03	0,31	101260

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Як свідчать дані табл. 2.2. спостерігається тенденція до збільшення грошової бази, яка збільшилася в 2019 р. порівняно з 1996 р. на 472609 млн грн та порівняно з 2018 р. на 41693 млн грн. Спостерігається позитивна тенденція до зменшення рівня доларизації, який в 2019 р. порівняно з 1996 р. зменшився на 23,9 в. п. та на 0,55 в. п. порівняно з 2018 р. Кредити, надані в економіку України в 2019 р. становили 971871 млн грн, що на 101260 млн грн менше ніж в минулому році та на 966419 млн грн більше ніж в 1996 р.

Таким чином, від позитивного фінансового стану національної економіки залежить стабільність держави, її спроможність вільно розпоряджатися грошово-кредитною політикою задля успішного функціонування суб'єктів господарювання.

РОЗДІЛ 3

ГОЛОВНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

На сьогодні Україна переживає стрімкий розвиток інтеграційних процесів, що виявляється на фінансовому ринку в розширенні впливу іноземного капіталу на банківську сферу, а, отже, й на національну економіку України в цілому. Цей факт – результат лібералізації торговельних зв'язків України, які посилюються після підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відсутності суттєвих перешкод щодо вливання іноземного капіталу в національну економіку України, непродуманої законодавчої бази, а також низки прорахунків власне банківських структур (кредитування фізичних і юридичних осіб в іноземній валюті, маючи при цьому законодавчо визначену національну грошову одиницю – гривню, крім того значна частина капіталу установ банківського сектора знаходиться у власності іноземних структур).

Забезпечення належного рівня фінансової безпеки банківської системи України вимагає вжиття комплексу заходів з удосконалення законодавства, банківського нагляду, стратегічного планування та антикризового управління. Прийняття законів про валютне регулювання та про кредитування, запровадження ризик-орієнтованого нагляду за діяльністю банків, стрес-тестування, створення компаній з управління активами та брідж-банку дасть змогу підвищити рівень фінансової безпеки банківської системи України, а також, очевидно, знизити рівень внутрішніх і зовнішніх загроз. Однак вдосконалення зазначених сфер управління банківською справою не може бути ефективним без відповідного вдосконалення загальноекономічної політики держави, а також без налагодження взаємоузгодженої монетарної та фіскальної політики [3, с. 225].

Важливо домогтися, щоб національні гроші виконували функції накопичення. В інтересах держави, щоб громадяни України зберігали свої грошові заощадження в українських банках без страху їх втратити.

Розробка грошово-кредитної політики, адекватної глобальним тенденціям, особливо важлива для України. Важка економічна ситуація на початку 1990-х рр., валютно-фінансова криза 1998 р., економічно-фінансова криза 2008 – 2009 рр., а також падіння національної економіки в 2014 – 2015 рр. загострили проблему фінансової безпеки, підкреслили важливість постановки завдань, вибору методів та інструментів реалізації грошово-кредитної політики держави.

Валютне регулювання курсів вітчизняної грошової одиниці, спрямоване на її девальвацію з метою захисту внутрішнього ринку і подолання від'ємного сальдо платіжного балансу (рис. 3.1).

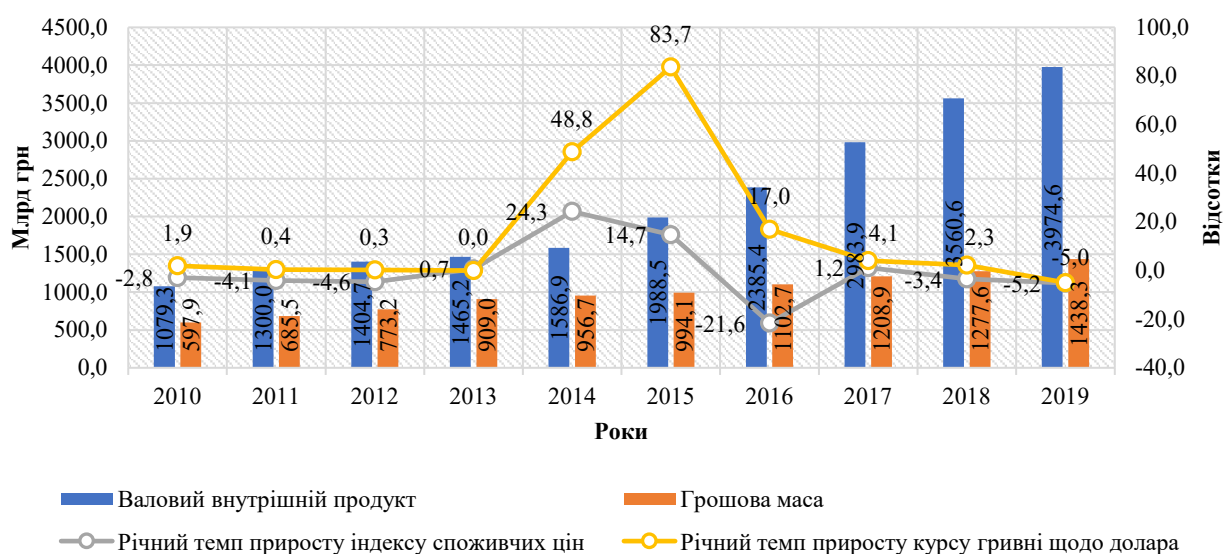

Рис. 3.1. Динаміка валового внутрішнього продукту, грошової маси, річних темпів приросту індексу споживчих цін та курсу гривні щодо долара США, 2010 – 2019 рр., млрд грн

Джерело: розраховано автором за даними [15]

З метою підвищення рівня фінансової безпеки України постала необхідність перегляду валютно-курсової політики.

Істотна недооцінка вітчизняної валюти та масштабні девальвації минулих років створили несприятливі умови для українських експортерів. Це забезпечило зведення зовнішньоторговельного балансу з дефіцитом, вплив іноземної валюти й відповідно зменшення золотовалютних резервів з 34,6 млрд дол. США в 2010 р. до 25,3 млрд дол. США у 2019 р. Показники експортно-імпортних операцій,

розраховані за методологією Національного банку України, свідчать про щорічне переважання імпорту над експортом (у 2019 р. – 12,4 млрд дол. США), що, в свою чергу, викликає формування від’ємного сальдо торговельного балансу (рис. 3.2).

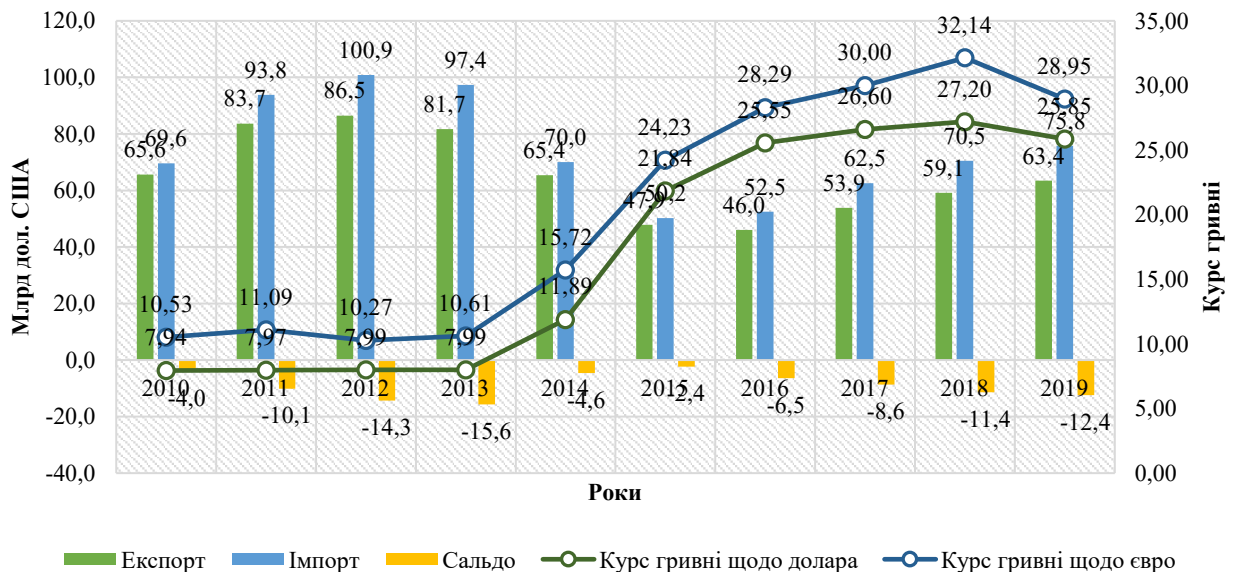

Рис. 3.2. Динаміка експортно-імпортних операцій та курсу гривні щодо іноземних валют, 2010 – 2019 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Важливим показником фінансової безпеки держави є стабільність і конвертованість національної валюти. Цього можна досягти за наявності досконалого валютного законодавства, достатніх резервів національного банку, ефективної валютної політики в державі. Стабільність національної валюти, її забезпечення мають свої особливі форми і методи виявлення та функціонування. Так, важливого значення набувають джерела надходження іноземної валюти в державу і напрямки її використання, можливість вільного доступу до купівлі валюти на ринку, проведення політики курсоутворення шляхом встановлення режиму “плаваючого” курсу тощо [7, с. 291].

Не зважаючи на негативне сальдо експортно-імпортних операцій, в умовах сприятливої кон’юнктури на зовнішніх ринках, сальдо валютних інтервенцій Національного банку України за підсумками 2019 р. виявилось позитивним – 7,9 млрд дол. США, що сприяло збільшенню валових міжнародних резервів

держави, темп приросту яких становив 21,5 %, та забезпечило зміцнення позицій національної грошової одиниці. Валові міжнародні резерви держави за станом 2019 р. становили 25,3 млрд дол. США (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Динаміка міжнародних резервів Національного банку України, 2010 – 2019 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Не менш важливе значення для фінансової безпеки України є протидія доларизації грошової сфери держави, яка існує поза банками, що є умовою функціонування й розвитку тіньової економіки. Причому привертає увагу той факт, що вона стабільно висока. Це свідчить про недовіру фізичних і юридичних осіб до банківської системи країни та невпевненість власників валюти в стабільності фінансової системи України на перспективу [6, с. 149].

Ще з часів СРСР вітчизняна економіка використовує доларизацію як процес утримання активів та формування пасивів у твердій валюті. На початку 1990-х рр. до цього питання не ставились серйозно, оскільки Національний банк України не вважав, що це матиме суттєвий вплив на економіку в подальшому. У наш час доларизація досягла доволі високого рівня порівняно з іншими країнами. Сьогодні можна констатувати, що це негативно позначилося на економічному розвитку України, адже Національний банк України допустив помилки у процесі формулювання основних параметрів валютного нагляду в минулому.

Протягом 2016 – 2019 рр. динаміка доларизації грошової маси, депозитів та кредитів поступово синхронно знижувалася, проте це не свідчить про поліпшення загальної ситуації, адже рівень доларизації національної економіки України все ще перебуває на високому рівні (рис. 3.4).

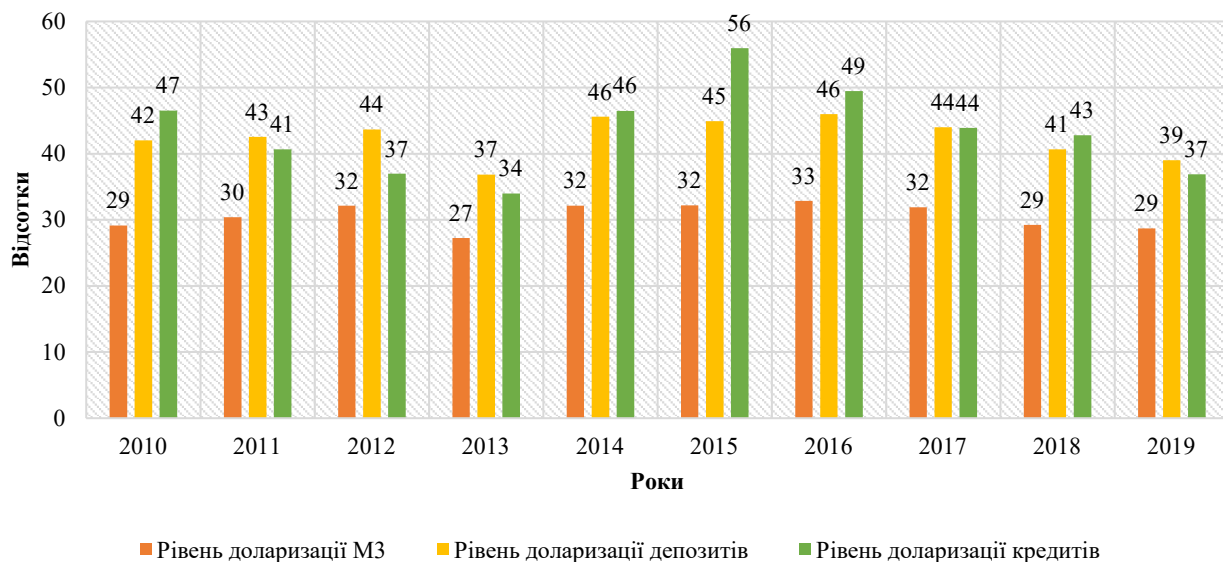

Рис. 3.4. Динаміка доларизації, 2010 – 2019 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними [15]

Стратегія забезпечення фінансової безпеки повинна визначати перспективу забезпечення стійкості фінансової, грошово-кредитної та банківської системи, розвитку національної економіки. Саме тому одним з важливих напрямків реалізації фінансової стратегії у сфері валютно-курсової політики України є протидія доларизації грошової сфери держави.

Загрозливих масштабів сягнуло масове вивезення українського капіталу за кордон, що також опосередковано свідчить про недовіру його власників до банківської системи держави. При цьому джерелом такого капіталу переважно є перерозподіл державної власності, неповернення виручки за експортовану продукцію, ухилення від сплати податків, спекулятивні фінансові операції. Тому, з одного боку, треба посилювати відповідальність за приховування доходів за кордоном, а з іншого – створити законодавчі умови для легалізації в Україні вивезеного з неї капіталу некримінального характеру [6, с. 149].

Напрями забезпечення фінансової безпеки України

	Напрями	Характеристика
Стратегія	1. Розробка стратегії фінансової безпеки	Розробити та впровадити послідовні заходи у сферах фінансових відносин, банківської, валютної, податкової та бюджетної систем для консолідації та розвитку позитивних процесів з метою подолання негативних тенденцій. Виділення головних цілей стратегії та механізм її реалізації, оскільки національна стратегія фінансової безпеки тісно пов'язана зі всебічною національною фінансовою політикою
	2. Формування та виконання державного і місцевих бюджетів	Створити ефективну систему контролю за використанням бюджетних коштів. Бюджетна політика повинна відповідати інтересам країни, а не політичній ситуації. Забезпечення суверенітету при реалізації державної бюджетної політики. Забезпечити цілісність та єдність бюджетної системи як необхідної умови фінансового фундаменту та цілісності, єдності та незалежності української держави. Бюджетна система повинна забезпечувати уніфікацію простору ринкової економіки
	3. Моніторинг індикаторів оцінки фінансової безпеки	Постійний моніторинг індикаторів, серед яких: рівень монетизації; дефіцит бюджету; рівень доларизації; швидкість обігу грошей; процентні ставки за кредитами та депозитами; ставка рефінансування; відношення суми валових міжнародних резервів до загальної суми річного імпорту; валютний курс; питома вага довгострокових банківських кредитів у загальному обсязі наданих кредитів; питома вага податків в обсязі валового внутрішнього продукту; відношення суми власних оборотних коштів підприємств до суми залучених оборотних коштів
	4. Грошова та фінансова стабілізація	Створити правову базу для валютної реформи з метою досягнення фінансової стабільності. Розробити законодавчі положення національної системи золотовалютних резервів, порядок їх використання та зберігання
	5. Стратегія розвитку банківської системи	Забезпечити створення чіткої системи монетарної політики для зміцнення банківської системи та підвищення довіри до українських банків. Створити правову базу для функціонування банківської системи. Забезпечити відповідальність банків за зобов'язаннями перед державою, іншими фінансовими установами, фізичними та юридичними особами. Посилення ролі Національного банку України у забезпеченні стійкого розвитку банківської системи та запобіганні глобальним системним кризам та масштабним банкрутствам банків, які загрожують інтересам країни та суспільства. Створити інституційну систему для моніторингу фінансового стану банків. Активно включати банківський капітал у структурну трансформацію національної економіки. Покращити рівень управління активами та пасивами банку шляхом створення системи страхування від ризиків. Розробити та прийняти комплексний план фінансового оздоровлення банків
	6. Контроль банківської системи	Встановити ефективний державний контроль за валютними операціями. Створити законодавчу базу для боротьби з ерозією податків та ухиленням від сплати податків, спрямованою на підтримку фінансової стабільності країни під час переходу до вільного руху капіталу, підвищення ефективності податкового нагляду та висування єдиних вимог щодо прозорості бізнесу відповідно до міжнародних стандартів
Тактика	7. Платіжна дисципліна	Посилити платіжну дисципліну всіх суб'єктів господарської діяльності. Здійснення платежів за фінансовими зобов'язаннями в повному обсязі та у встановлені строки
	8. Врегулювання податків	Зменшення податкового тиску на підприємців. Зниження навантаження на фонд оплати праці. Закріплення спрощеної системи оподаткування для малого бізнесу
	9. Контроль за вивозом капіталу	Обмежити експорт українського капіталу до іноземних країн, за виключенням проектів, що просувають вітчизняні товари та послуги на зовнішні ринки
	10. Забезпечення функціонування ринку цінних паперів і фондового ринку	Створення і зміцнення регульованих ринків, захист інтересів інвесторів. Посилення вимог щодо прозорості інформації про компанії, цінні папери яких котируються на фондових ринках Удосконалення клірингово-розрахункової діяльності. Розширення можливостей котирування цінних паперів на вторинних ринках
	11. Валютне регулювання	Валюта, що продається фізичним особам, повинна бути цільовою та обмежена певною сумою, встановленою для однієї особи щороку. Вжиття заходів щодо значного обмеження обігу іноземної валюти всередині країни підвищить фінансову безпеку
	12. Лібералізація руху капіталу	Перехід до сучасних інструментів управління на основі плаваючого валютного курсу і таргетування інфляції. Запровадження нагляду за банками на основі оцінки ризиків і покращення можливості прогнозування волатильних короткострокових потоків капіталу, а також керування ними. Узгодження політики лібералізації руху капіталу із запровадженням таргетування інфляції та програмою розвитку фінансового сектору

Джерело: авторська розробка

Для забезпечення фінансової безпеки України автором пропонується наступні комплексні заходи: розробка стратегії фінансової безпеки, формування та виконання державного і місцевих бюджетів, моніторинг індикаторів оцінки фінансової безпеки, грошова та фінансова стабілізація, стратегія розвитку банківської системи, контроль банківської системи, посилення платіжної дисципліни, врегулювання податків, контроль за вивозом українського капіталу за кордон, забезпечення функціонування ринку цінних паперів і фондового ринку, валютне регулювання, лібералізація руху капіталу (табл. 3.1).

Таким чином, фінансова система України потребує значної підтримки з боку держави та захисту від зовнішніх ризиків, спричинених інтеграцією України до світового економічного простору. Стійкість та покращення ситуації на грошово-кредитному ринку визначає перспективу успішного забезпечення розвитку банківської системи. Фінансова система України є настільки відкритою для іноземного втручання та збільшення залучених іноземних ресурсів, що українські банки не в змозі протистояти закордонному натиску, особливо в умовах кризи, що гальмує розвиток національної економіки, створюючи замкнене коло боргових зобов'язань.

ВИСНОВКИ

Провівши дослідження фінансової, грошово-кредитної та банківської системи для забезпечення фінансової безпеки України можна зробити наступні висновки:

1. Фінансова система України потребує значної підтримки з боку держави та захисту від зовнішніх ризиків. Фінансова система України є настільки відкритою для іноземного втручання та збільшення залучених іноземних ресурсів, що українські банки не в змозі протистояти закордонному натиску, особливо в умовах кризи, що гальмує розвиток національної економіки, створюючи замкнене коло боргових зобов'язань. З огляду на це фінансова безпека України потребує нових шляхів вирішення наявних проблем для стабільного розвитку та функціонування в умовах ринкової економіки.

2. У зв'язку з відкритістю національної економіки банківська система України переживає стрімкий розвиток інтеграційних процесів, що виявляється на фінансовому ринку в розширенні впливу іноземного капіталу на банківську сферу, а, отже, й на національну економіку України в цілому. Цей факт – результат лібералізації торговельних зв'язків України, які посилилися після підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, відсутності суттєвих перешкод щодо вливання іноземного капіталу в національну економіку України, непродуманої законодавчої бази, а також низки прорахунків власне банківських структур (кредитування фізичних і юридичних осіб в іноземній валюті, маючи при цьому законодавчо визначену національну грошову одиницю – гривню, крім того значна частина капіталу установ банківського сектора знаходиться у власності іноземних структур). Такі прорахунки є прямою загрозою грошово-кредитній та банківській системі України.

3. Фінансова безпека України можлива лише за збалансованого, стійкого до зовнішніх та внутрішніх чинників стану фінансової, грошово-кредитної та банківської системи. Проте, на сьогодні фінансова безпека України знаходиться під загрозою. Адже всі складові забезпечення фінансової безпеки знаходяться в незадовільному стані. Банківська система України належить іноземцям (32 %

банків зі 100 % іноземним капіталом), відбувається процес витіснення національної валюти іноземною (рівень доларизації – 29 %) та існує постійна розбалансованість державного бюджету (дефіцит державного бюджету – 78,05 млрд грн). Все це створює загрозу фінансовій безпеці України.

4. Вкрай негативно позначається стійка тенденція до зменшення довгострокового кредитування (19,6 % у кредитному портфелі банків України). Його зменшенню сприяє стабільно висока облікова ставка Національного банку України (13,5 %), рівень інфляції (4,1 %) та зменшення ресурсної бази банків. Свого часу здійснення грошової реформи не було використано для органічного поєднання грошової та фінансової стабілізації. Продаж валюти фізичним особам має нецільовий характер, на руках населення знаходиться велика кількість валюти. Громадяни України не мають довіри до вітчизняної банківської системи.

5. З огляду на всі проблеми, що загострюють фінансову безпеку України, все більшого значення набуває здійснення фінансових, валютних, кредитних заходів, прийняття змін до законодавчої бази, розробка стратегії фінансової безпеки України. Проведення цих заходів буде сприяти зміцненню фінансової безпеки України.

6. Для забезпечення фінансової безпеки України доцільні наступні комплексні заходи: розробка стратегії фінансової безпеки, формування та виконання державного і місцевих бюджетів, моніторинг індикаторів оцінки фінансової безпеки, грошова та фінансова стабілізація, стратегія розвитку банківської системи, контроль банківської системи, посилення платіжної дисципліни, врегулювання податків, контроль за вивозом українського капіталу за кордон, забезпечення функціонування ринку цінних паперів і фондового ринку, валютне регулювання, лібералізація руху капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boy, N. (2017). Finance-security: Where to go? *Finance and Society*, 3 (2), 208 – 215. <https://doi.org/10.2218/finsoc.v3i2.2580>.
2. Vasylieva, T., Jurgilewicz, O., Poliakh, S., Tvaronavičienė, M., & Hydzik, P. (2020). Problems of measuring country's financial security. *Journal of International Studies*, 13 (2), 329 – 346. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2020/13-2/22>.
3. Васильчишин О. Б. Шляхи підвищення рівня фінансової безпеки банківської системи України в умовах політико-економічних дисбалансів. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 7. С. 221 – 225.
4. De Goede, M. (2017). Financial security. *Finance and Society*, 3 (2), 159 – 172. <https://doi.org/10.2218/finsoc.v3i2.2575>.
5. Ivanova, O. V., Romanova, T. F., Kostoglodova, E. D., & Romanov, D. G. (2017). Strategic directions of the country's ensuring financial security. *European Research Studies Journal*, XX (3B), 461 – 468. <https://doi.org/10.35808/ersj/801>.
6. Калантай А. М. Роль і місце фінансової безпеки в контексті національних інтересів. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 143 – 153.
7. Нечипорук Л. В. Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 1. С. 281 – 298.
8. Радіонов Ю. Д. Фінансова безпека України: проблеми та шляхи забезпечення. *Економіка та держава*. 2015. № 11. С. 55 – 59.
9. Reznik, O., Getmanets, O., Kovalchuk, A., Nastyuk, V., & Andriichenko, N. (2020). Financial security of the state. *Journal of Security & Sustainability Issues*, 9 (3), 843 – 852. [https://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.3\(10\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2020.9.3(10)).
10. Смоквіна Г. А. Фінансова безпека як стратегічна складова економічної безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 3 (13). С. 30 – 36.
11. Тарангул Л. Л. Фінансова безпека України та інструменти її забезпечення. *Економічний вісник. Серія : Фінанси, облік, оподаткування*. 2017. Вип. 1. С. 201 – 208. <https://doi.org/10.33244/2617-5932.1.2017.201-208>.

12. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ : Знання, 2012. 687 с.
13. Швець О. Ю. Вплив політики НБУ на стан грошово-кредитного ринку України в сучасних умовах трансформації банківської системи. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. С. 1 – 6.
14. Фінансова діяльність і корпоративна стратегія комерційних банків : монографія / Г. В. Астапова та ін. Т. 2: Корпоративні засади забезпечення конкуренто-спроможності та управління капіталом комерційних банків. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 144 с.
15. Національний банк України. URL: bank.gov.ua (дата звернення: 21.08.2020).
16. Бударіна Н. О. Фінансова безпека України в умовах економічної невизначеності світової фінансової системи. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Економіка*. 2013. Вип. 5. С. 77 – 83.
17. Чорна О. Є. Фінансова безпека країни та її вплив на економічне зростання. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Економіка. 2012. Вип. 20. С. 218 – 222.
18. Марина А. С. Фінансова безпека України: проблеми та перспективи. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 7 – 8 (2). С. 47 – 49.
19. Шелудько Н. М. Кредитний механізм реалізації інвестиційної політики : автореф. дис. ... д-р екон. наук : 08.00.08. Київ, 2008. 40 с.
20. Ситник Н. С., Васьків І. М. Фінансова безпека банків як один зі складників фінансової безпеки держави. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2018. Т. 29 (68), № 6. С. 129 – 132.